

שני קמיעות שומרונים

מ א ת

י ע ק ב ק פ ל ן

[א]

הקמיע האחד נתגלה בנובמבר 1965, בשעת החפירות שערך כותב טורים אלה במערת-קברים ברחוב הגולן בתל-אביב, מצפון לירקון¹. על קרקעית אחד המקמרים של המערה נתגלה קמיע, שזמנו, לפי הממצאים האחרים בקבר, המחצית השנייה של המאה הד' לספה"ג. זוהי לוחית-ברונזה בצורת עלה, שמשני צדדיה חקוקה כתובת שומרנית. ממצא זה מעיד, אל-נכון, כי המערת-הקברים הוטמנו שומרונים². הקמיע שמור עתה ב"מוזיאון לעתיקות תל-אביב—יפו". אורכו 36 מ"מ ורוחבו 21.5 מ"מ. הטבעת שבראש הקמיע נמצאת בניצב לפניו. בכל צד חרותות חמש שורות, ובהן קטעי פסוקים מן התורה, כנהוג אצל השומרונים (ראה ציור 1; לוח טו : 1):

פ נ י ם	א ח ו ר
1. יהוה	1. קומה
2. גיבור	2. יהוה
3. כיכול (מיכהל)	3. כיכול (מיכהל)
4. יהוה	4. יהוה
5. יהוה	5. יהוה

ראוי לציין, שהכותב לא הבדיל בין צורת הה"א לצורת הו"ו. האותיות האחרות לקויות, וניכר, שהכותב לא היה בקיא במלאכתו³. שלוש השורות

1. על תגלית אחרת בסביבה זו ראה : י. קפלן, מערת-קברים יהודית קדומה ליד תל-אביב, ידיעות, טו, תשי"ז, עמ' 71, 74.
2. ראה : י. קפלן, ישובים שומרונים מן התקופה הביזנטית באגן הירקון, בולטין מס' 8 של "מוזיאון הארץ", תל-אביב תשט"ו, עמ' 55—56.
3. שיבושים דומים באפיגראפיה השומרנית כתוצאה מחוסר-ידיעה או רשלנות השווה, למשל : י. קפלן, כתובת שומרנית מיבנה, ידיעות, יג, תשי"ג, עמ' 165 ; י. בן-צבי, הערות לכתובת שומרנית מיבנה, שם, עמ' 166—167.

ציור 1

התחתונות שבצד האחד זהות לשלוש השורות התחתונות שבצד האחר, ורק שתי השורות הראשונות שונות. בצד הקדמי ההתחלה היא "יהוה גיבור (במלחמה)", במקום "יהוה איש מלחמה" שבשירת הים (שמ' טו, ג) — אחד מן השינויים הבולטים שבנוסח השומרונים.⁴ פתיחה זו שכיחה בקמיעות ובכתובות שומרוניים, והיא מופיעה גם על הקמיע האחר (וראה להלן).⁵ בצד האחורי ההתחלה היא, אל-נכון, "קומה יהוה" (במ' י, לה), אף-על-פי שהאות מ"ם דומה לאות כ"ף (בגלל החלק החסר בצדה השמאלי של האות). גם קטע זה שכיח באפיגראפיה השומרנית.⁶ את השורה השלישית, שתוכנה זהה, כאמור, בשני הצדדים, קשה לקרוא, משום שהאות הראשונה והאות השלישית דומות למ"ם שבמלה "קומה", אך גם דומות לאות כ"ף. מכאן, שאפשר לקרוא את השורה בכמה אופנים:

"מיכהל" — קריאה זו מבוססת על ההנחה, שהכותב התכוון לנוסח השכיח ביותר על קמיעות וממצאים שומרוניים אחרים: "אין כאל (ישרון)" (דב' לג,

4. ראה: י. בן-צבי, ספר השומרונים, תל-אביב תרצ"ה, עמ' 155.

5. ראה, למשל: I. Ben-Zvi, Lamp with Samaritan Inscription, *IEJ*, XI, 1961,

p. 141

6. ראה: י. קפלן (לעיל, הערה 3), עמ' 165; י. בן-צבי (לעיל, הערה 5), עמ'

142—144; הנ"ל, אבן מזוזה שומרנית מכפר ביל"ו, ידיעות, יח, תשי"ד, עמ' 228.

כז. אצל השומרונים שכיחים חילופי אותיות גרוניות; במקרה שלפנינו —
ה"א באל"ף⁸.

אפשרות אחרת היא, כי אמנם כתוב "מיכהל", אך אין זה אלא קיצור של פסוק שצומצם בגלל חוסר-מקום, תופעה שאנו עדים לה גם בקמיע השני (וראה להלן). במקרה זה ההשלמה הנראית ביותר היא: "מיכהל" = "מי (מכה ב)אל(ם)" (שמ' טו, יא).

אפשרות שלישית היא, כי כתוב "כיכול", וכי יש להשלים: "כי (י)כול" — קטע מפרשת המרגלים: "כי יכול (נוכל לה)" (במ' יג, ל). לקריאה זו יש יתרון על קודמותיה, משום שאין בה כמעט הגהות (וראה להלן).

בכל אחת משתי השורות האחרונות מופיעה המלה "יהוה". אפשר שלפנינו קטע מן הפסוק "יהוה יהוה (אל רחום וחנון)" (שמ' לד, ו) ⁹, אולם גם ייתכן, שלפנינו קטע מתפילת שמע: "יהוה (אלהינו) יהוה (אחד)" (דב' ו, ד), קטע השכיח גם הוא על קמיעות וממצאים שומרונים אחרים¹⁰.

[ב]

הקמיע השני, העשוי אף הוא לוחית-ברונזה, דומה ביותר לקמיע הראשון. גם הוא מכיל כתובת שומרנית בשני הצדדים, אלא שזמנו ומקורו אינם ידועים¹¹. הוא שמור עתה ב"מוזיאון הארץ" בתל-אביב.

הוא קטן במקצת מן הקמיע הראשון: אורכו 34 מ"מ ורוחבו 21 מ"מ. הטבעת שבראשו נוטה בזווית של 45 מעלות, בקירוב. שלא כבקמיע הראשון,

7. ראה, למשל: י. בן-צבי (לעיל, הערה 5), עמ' 139—141.

8. ראה: י. קפלן (לעיל, הערה 3), עמ' 165; י. בן-צבי, שם, עמ' 166—167; נ. צורי. גר ועליו כתובת שומרנית, ידיעות, יח, תשי"ד, עמ' 270—271; י. בן-צבי, ידיעות, יט, תשט"ו, עמ' 104; ז. בן-חיים, שם, עמ' 105.

9. פסוק זה מופיע בכתובת שנתגלתה ליד המסגד הירוק בשכם. ראה: י. בן-צבי, ידיעות, יח, עמ' 227—228.

10. הקיצור "יהוה אחד" שכיח על קמיעות שומרונים בעברית וביוונית. ראה, A. Hamburger, A Greco-Samaritan Amulet from Caesarea, *IEJ*, IX, 1959, pp. 43—46

11. קמיעות מברונזה שצורתם דומה היו נפוצים בתקופה הביזאנטית. ראה: C. Bonner, *Studies in Magical Amulets*, London 1950, Nos. 298—306, 309—

יעקב קפלן

הכתב נקי מליקויים באותיות, ועל-כן קריאת הכתוב בטוחה. בצד הקדמי שמונה שורות, ואילו בצד האחורי — תשע. הצד האחורי הוא המשך הצד הקדמי, ולכן אפשר לקבוע, בניגוד לדעתם של חוקרים אחרים¹², שהנוסח "יהוה גיבור" הוא-הוא נוסח-הפתיחה של הקמיעות השומרונים. ראוי לציין, שתוכן הפסוקים, פרט לפתיחה, הוא בבחינת חידוש באפיגראפיה של הקמיעות השומרונים (ראה ציור 2 ; לוח טו : 2).

אחור	פנים
1. מראו	1. יהוה ג
2. ת ואת ש	2. יבור יה
3. ר צבאו פ	3. וה רפאך
4. תח אהל מ	4. ויעש את
5. ועד אשר	5. הכיור ג
6. עין בעי	6. חשת וא
7. נ נראה א	7. ת כנו נ
8. תה יה	8. חשת ב
9. וה	

אחור

פנים

ציור 2

12. ראה : א. המבורגר (לעיל, הערה 10), עמ' 44 ; י. בן-צבי (לעיל, הערה 5),

עמ' 141.

הפתיחה "יהוה גיבור" היא כבקמיע הראשון. — "יהוה רפאך" = "אני יהוה רפאך" (שמ' טו, כו). — הפסוק הפותח במלה "ויעש" ומסתיים במלה "מועד" שבצד האחורי לקוח מספר שמות (לח, ח), אלא שמן הראוי להעיר הערות מספר: המלה "מראת" שבשורות 1—2 של הצד האחורי כתובה בו"ו, שלא כבנוסח היהודי; נוסח זה ידוע גם ממקור שומרונים אחר¹³. תמוהה במקצת המלה "ואת" שבשורה השנייה, במקום המלה המקובלת "הצבאת". אפשר לפרש את הדבר אם אך נניח, כי זהו קיצור מחמת חוסר-מקום וכי לפנינו המלה "ה(צב)את". הנחה נוספת היא, כמובן, שהה"א נתחלפה לו לכותב בו"ו. קיצור אחר באותה השורה נעשה במלה "אשר", שממנה הושמטה האות אל"ף. הקריאה תהיה אפוא: "ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראות ה(צב)את (א)שר צבאו פתח אהל מועד". הקטע האחרון של הכתובת, שראשיתו בשורה 5 וסיומו בשורה 9, נכתב ללא רבב: "אשר עין בעין נראה אתה יהוה" (במ' יד, ד).

האם היתה כוונה כלשהי בבחירת הקטעים שנחקקו בקמיע? התשובה על שאלה זו אינה קלה כל-עיקר. ייתכן, שהפסוק "ויעש את הכיור נחשת" וכו', שהובא בשלימותו, יש בו משום רמז, שעונד הקמיע היה מזרע הכוהנים או הלוויים, שלמענם נתמלא הכיור מים¹⁴. רצוי היה לבדוק מחדש את פירושו של פסוק מעניין זה, הואיל והפירושים המקובלים דחוקים למדי. פירושים אלה מבוססים, כידוע, על ראיית המלה "מראת" כצורת רבים של "מראה" במשמעות "ראי"¹⁵, או כצורת רבים של "מראה" במשמעות "אשה"¹⁶. לדעת כותב הטורים האלה, מן הראוי לנסות ולפרש את המלה "מראת" בדרך אחרת. ראשית-כול ייתכן, שהמלה "מראת" מורכבת משתי מלים, שהוצמדו זו לזו: התיבה "מרא", שפירושה גם להזין, לכלכל¹⁷, והתיבה "(א)ת". שנית, הביי"ת

13. ז. בן-חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, ב, ירושלים תשי"ז, עמ' 416, שורה 7.

14. "וישם את הכיור בין אהל מועד ובין המזבח ויתן שם מים לרחצה. ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו את ידיהם ואת רגליהם. בבאם אל אהל מועד ובקרבתם אל המזבח ורחצו כאשר צוה יהוה את משה" (שמ' מ, ל—לב).

15. מ. ד. קאסוטו, פירוש על ספר שמות, ירושלים תשכ"ה, עמ' 326.

16. ג. ה. טור-סיני, פשוטו של מקרא, א, ירושלים תשכ"ו, עמ' 132.

17. ראה: Gesenius' Hebrew and Chaldee Lexicon, Ann Arbor, Michigan, 1952, p. 505

יעקב קפלן

שבראש המלה "מראת" עשויה להיות בי"ת של סיבה או תכלית¹⁸. אם נעשה תיקון קל בניקוד המלה "הצבֵּאת" ונקרא "הצבֵּאת", כפי שמכונים הכוהנים והלוויים המשרתים במשכן (= צבא עבודה)¹⁹, יהיה פירוש הפסוק: "ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת למען הזון (במים) את הצבאת אשר צבאו פתח אהל מועד".

18. ראה, למשל: "ויעבד יעקב ברחל" (בר' כט, כ).

19. במ' ד, לט; ח, כד—כו.